

ПЕРСПЕКТИВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБМІНУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

PROSPECTS OF CRIMINAL LEGAL SUPPORT FOR THE EXCHANGE OF PRISONERS OF WAR

Кузнецов В.В., д. ю. н., професор,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності

Навчально-науковий інститут № 1 Національної академії внутрішніх справ

Сийпловік М.В., д. ю. н., доцент,
професор кафедри кримінального права і процесу

Ужгородський національний університет

У статті досліджено питання кримінально-правового забезпечення обміну військовополоненими та визначені перспективи щодо нормативного удосконалення такої процедури. Констатовано, що сьогодні є надзвичайно актуальною проблема порушення прав людини, яка пов'язана з утриманням на тимчасово окупованій території України або на території Росії українських громадян (в якості заручників, військовополонених чи політичних в'язнів). Аналіз норм міжнародного права не дозволив виявити чітку процедуру обміну військовополоненими.

Здійснений аналіз чинних національних нормативно-правових актів (насамперед Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період» від 24 березня 2022 р. та Порядку здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2022 року № 441) дозволив констатувати висновок, що вони не можуть вирішити усі питання, які пов'язані з легалізацією обміну військовополоненими.

У статті розглянуті законопроекти, які намагаються вирішити як вказану проблему, так і частково проблему неефективності сучасної системи правосуддя. Однак законопроекти не усувають причин, а намагаються неконституційними засобами вирішити наявну проблему обміну українських громадян. Вони також мають вади як в предметі регулювання, так і в юридичній техніці.

На підставі проведеного дослідження зроблені наступні висновки: проблема повернення військовослужбовців України та інших громадян України через процедуру обміну є складною політико-правовою проблемою, яка не отримала достатньої прозорості нормативної процедури вирішення; наявні законопроекти (№№ 5672, 5672-1, 7436) мають певні вади та потребують доопрацювання; на законодавчому рівні повинні бути передбачені дві процедури обміну військовополоненими країни-агресора: одна з них повинна стосуватися військовополонених, які не вчиняли воєнних злочинів, інша – військовополонених, які вчиняли воєнні злочини; на підзаконному рівні (нормативні акти Президента України, постанови Кабінету Міністрів України тощо) можлива лише деталізація таких процедур; обмін військовополоненими, які вчиняли воєнні злочини можливий лише після рішення судових органів за встановленою процедурою.

Ключові слова: агресія, військовополонені, воєнний злочин, законопроект, кримінальне правопорушення, Кримінальний кодекс України, обмін, помилування.

The article examines the issue of criminal legal support for the exchange of war prisoners and identifies prospects for regulatory improvement of such a procedure. It was stated that the problem of the violation of human rights is very urgent today, related to the detention of Ukrainian citizens (as hostages, prisoners of war or political prisoners) in the temporarily occupied territory of Ukraine or in the territory of Russia. The analysis of international law norms has not revealed a clear procedure for the POWs exchange.

An analysis of current national legal regulations (primarily the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Regulating Issues Related to Prisoners of War in a Special Period» of March 24, 2022 and the Procedure for Transferring POWs Enemies to the Aggressor State and the release of Ukrainian defenders held captive by the aggressor state, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine on April 12, 2022 № 441) concluded that it could not resolve all issues related to the legalization of the exchange of POWs.

It is considered the bills that try to solve both this problem and partly the problem of inefficiency of the modern justice system. However, the bills do not eliminate the reasons, but try to solve the existing problem of exchange of Ukrainian citizens by unconstitutional means. They also have flaws in both the subject of regulation and the legal technique.

Based on the study, the following conclusions were made in the article, such as: the problem of returning servicemen of Ukraine and other citizens of Ukraine through the exchange procedure is a complex political and legal problem that has not received a sufficiently transparent regulatory procedure for resolution; existing bills (№№ 5672, 5672-1, 7436) have certain shortcomings and need to be finalized; at the legislative level, there should be two procedures for the exchange of POWs of the aggressor country: one should apply to prisoners of war who have not committed war crimes, the other – to prisoners of war who have committed war crimes; at the bylaw level (normative acts of the President of Ukraine, resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, etc.) it is possible only to detail such procedures; the exchange of prisoners of war who have committed war crimes is possible only after the decision of the judicial authorities in accordance with the established procedure.

Key words: aggression, prisoners of war, war crime, bill, criminal offense, Criminal Code of Ukraine, exchange, pardon.

Постановка проблеми. Повномасштабна агресія Російської Федерації (РФ) проти України визначила різні соціально-політичні та гуманітарні прогалини чинного законодавства, які необхідно усунути через зміни, зокрема до Кримінального кодексу (КК) України. Сьогодні є надзвичайно актуальною проблема порушення прав людини, пов'язана з утриманням на тимчасово окупованій території України або на території РФ українських громадян (в якості заручників, військовополонених чи політичних в'язнів). Нам відомі випадки чисельних порушень з боку противника як норм національного законодавства, так і норм міжнародного права [1]. Так «9 червня 2022 року

суд так званої «Донецької народної республіки» засудив за найманство та вчинення дій, спрямованих на захоплення влади та повалення конституційного устрою ДНР до страти трьох іноземних добровольців, які воювали на боці Збройних сил України (ЗСУ) – громадян Великої Британії Ейдена Есліна та Шона Піннера, а також підданого Королівства Марокко Брагіма Саадуна» [2]. Речник Міністерства закордонних справ України Олег Ніколенко у коментарі Національній суспільній телерадіокомпанії України наголосив, що «всі іноземці, які воюють на українській території в складі ЗСУ, є військовослужбовцями ЗСУ. Всі військовослужбовці ЗСУ, які потрапляють

в полон ворога, користуються правами військовополонених. Ворогу забороняється вчиняти щодо них насилля, залякувати чи негуманно поводитися. Так званий «судовий процес» над військовослужбовцями ЗСУ на окупованих українських територіях є нікчемним», – наголосив спікер міністерства [1]. Він зауважив, що «подібні публічні судилища ставлять інтереси пропаганди вище закону і моралі, підривають механізми повернення військовополонених» і додав, що український уряд продовжить докладати максимальних зусиль заради звільнення всіх захисників України [2].

Однією зі складових вказаної проблеми є обмін українських громадян, які утримуються в різному правовому статусі на території РФ або на тимчасово окупованій території України на осіб, які можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності на території України. Сьогодні на думку А. А. Музики, процес обміну ускладнюється, насамперед через тривалість процедур засудження, звільнення від кримінальної відповідальності, та від покарання. Окрім того, коло осіб, які можуть бути звільнені від кримінальної відповідальності чи покарання, є обмеженим...» [3, с. 116].

Отже проблема обміну як українських громадян так і громадян інших країн, які захищають Україну, залишається, як правило, поза спеціального нормативного врегулювання. На думку окремих експертів, «неправильно говорити, що обмін відбувається повністю поза межами права – це не так, але юридичні інструменти, які використовуються – запозичені, і не підходять для даного процесу. Такими інструментами є застосування положень Кримінального процесуального кодексу (КПК) України – стандартні міри кримінального провадження, такі як зміна запобіжних заходів, процеси помилування. Також ухвалюються судові рішення по кожному заручнику, але вони різняться юридичною аргументацією, містять багато помилок» [4]. Під час російсько-української війни виділяють три типових варіанти обміну: 1) обмін осіб, які відбули покарання і до яких застосовано помилування (наприклад, обмін російського солдата В. Агєєва 7 вересня 2019 року); 2) обмін тих, хто оскаржував вироки в суді, однак несподівано визнавав провину перед обміном та отримував покарання, яке відповідало терміну, вже проведеному в СІЗО (наприклад, В. Тетюцький, В. Дворніков, С. Башликов, які були засуджені 28 грудня 2019 року Фрунзенським райсудом Харкова до довічного ув'язнення за теракт біля Палацу спорту, а вже 29 грудня 2019 року звільнені на обмін до завершення апеляційного оскарження); 3) обмін осіб щодо яких судові слухання ще тривали, але їм змінювали запобіжний захід та звільняли (наприклад, Київський апеляційний суд 5 вересня 2019 року звільнив з-під арешту Володимира Цемаха підозрюваних в розслідуванні загибелі «Боїнгу» МН-17 під особисте зобов'язання, якого потім обміняли) [5]. Тобто стає очевидним, що чіткої нормативної процедури обміну військовополонених та інших осіб до 2022 року не існувало.

Для вирішення цієї складної комплексної проблеми, безумовно слід змінювати законодавство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти здійснення обміну та поводження з військовополоненими розглядали такі вчені, як: В. В. Альошин, Я. С. Годжек, А. Г. Григор'єв, М. В. Грушко, І. М. Жаровська, Ф. І. Кожевников, І. М. Кравченко, В. І. Лісовський, М. В. Манько, Г. М. Мелков, А. А. Музика, А. І. Полторак, В. М. Репецький, Л. І. Савинський, Л. Д. Тимченко, О. І. Тіунов та інші. Вказані науковці, в основному, були зосереджені на розгляді окремих питань, що стосуються правового статусу військовополонених. Однак залишаються без ґрунтового наукового аналізу питання кримінально-правового забезпечення обміну військовополонених.

Метою статті – є дослідження правової регламентації обміну військовополонених та визначення перспектив-

них напрямів щодо удосконалення такої процедури через зміни до законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, базовими міжнародними нормативно-правовими актами, які регулюють вказане питання є Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року та ін. Аналіз норм міжнародного права не дозволив виявити процедуру обміну військовополонених, хоча слід констатувати її відсутність перешкод щодо його здійснення. Втім, міжнародне право війни включає і норми звичайного права, в яких містяться такі формули, як «все на всіх», «принцип рівності» та «диференційований обмін» [1].

З початком повномасштабної агресії з боку РФ проти України держава намагається усунути певні прогалини в нормативно-правовому забезпеченні військовополонених. У цьому контексті слід згадати Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період» від 24 березня 2022 р. (доповнено Кримінально-виконавчий кодекс України, закони України «Про Національну поліцію», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» положеннями, якими конкретизовано правовий статус військовополонених, розмежовано діяльність центральних та інших органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій у сфері оборони щодо організації поводження з військовополоненими), розпорядження Кабінету Міністрів України (КМУ) від 17 березня 2022 № 228-р «Про виконання функцій Національного інформаційного бюро», яким визначено, що державне підприємство «Український національний центр розбудови миру», яке належить до сфери управління Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, виконує функції Національного інформаційного бюро відповідно до Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року. Також Кабінет Міністрів України постановою затвердив «Порядок здійснення передачі військовополонених ворогів державі-агресору та звільнення оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора» (Порядок) від 12 квітня 2022 року № 441 («для службового користування»). У зв'язку з прийняттям цього документа, КМУ доповнив положення про Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими нормою, згідно з якою рішення про затвердження списку для здійснення передачі військовополонених ворогів та звільнення захисників України, які перебувають у полоні держави-агресора, приймається відповідно до прийнятого Порядку здійснення передачі військовополонених.

Однак вказані нормативно-правові акти не можуть вирішити усі питання, які пов'язані з легалізацією обміну військовополоненими. Слід зауважити, що парламент не зупиняється на досягнутому. Тому, на підставі вивчення результатів законотворчої діяльності, спробуємо визначити перспективи їх реалізації.

Спочатку пригадаймо про перші спроби вирішити цю проблему. Так народні депутати України підготували два законопроекти: М. О. Стефанчук, І. Р. Калаур зареєстрували 18.06.2021 проект Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України» (перший проект – № 5672), а Г. М. Мамак 24.06.2021 – проект Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України» (другий проект – № 5672-1). Цілі законопроектів подібні: «забезпечення своєчасного й ефективного

захисту прав людини ... щодо повернення на Батьківщину осіб, які утримуються чи притягуються до кримінальної відповідальності або засуджені на території держави-агресора; повернення таких осіб з тимчасово окупованої території України...)» [6].

Перший проєкт пропонує: «внесення змін до КК України, а саме: доповнити ст. 49 частиною шостою: «Давність не застосовується у разі вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину на тимчасово окупованій території України»; доповнити Загальну частину КК України розділом XV-1 «Політико-правове рішення», що передбачатиме статтю 108-1 з аналогічною назвою...» [6]. Другий проєкт пропонує доповнити Загальну частину КК України розділом XV-1 «Правильне рішення», що передбачатиме статтю 108-1 з аналогічною назвою; Особливу частину – новою статтею 344-1, що встановлює відповідальність за невиконання Правильного рішення; зміни до статті 216 КПК, якими встановлюється підслідність НАБУ щодо розслідування кримінальних правопорушень за новою статтею 344-1 КК України [7].

Одночасно з цим, у проєкті КК України (в редакції на 25.07.2021) пропонувалося відобразити у Прикінцевих та Перехідних положеннях, аналогічні за змістом з першим проєктом, норми щодо політико-правового рішення [8]. Сьогодні автори проєкту КК України (в редакції на 08.06.2022) відмовилися від таких положень [9]. Однак, як показує, сучасна законотворчість такі механізми вирішення проблеми не вичерпали свій потенціал та є перспективними.

У цілому слід підтримати саму ідею захисту прав людини та, нарешті врахування парламентарями пропозицій науковців щодо удосконалення закону про кримінальну відповідальність [3]. Однак, на нашу думку, окремі положення таких пропозицій, потребують як уточнення, так і відповідних змін.

Вказані законопроєкти, на нашу думку, намагаються вирішити проблему неефективності сучасної системи правосуддя. Якщо правосуддя у таких справах здійснювалось без затримки і було би ефективним, то проблема прийняття специфічного «політико-правового рішення» чи «правильного рішення» взагалі би не виникла. Однак законопроєкти не усувають причин, а намагаються неконституційними засобами (Конституція України не передбачає таких повноважень Президента України) вирішити наявну проблему обміну українських громадян [10]. До того ж указані законопроєкти пропонують запровадити дублювання вже існуючого правового інституту – помилювання, однак не вирішують питання співвідношення між цими поняттями.

Другий законопроєкт пропонує новий кримінально-правовий захід – Правильне рішення. Це рішення Президента України може ухвалювати як винятковий управлінський захід. «Правильне рішення має своїм завданням правове забезпечення реалізації повноважень Президента, які прямо не визначені Конституцією України, але є необхідними з огляду на політичну доцільність та запит суспільства на рішучі реформи та з інших питань. ... Правильне рішення, ухвалене Президентом України, є обов'язковим, остаточним і оскарженню не підлягає» [7]. Таке формулювання змісту «правильного рішення» не витримує жодної критики, оскільки, по-перше, не відповідає Конституції України; по-друге, використання оціночних ознак розширює настільки межі такого рішення, що може призвести до узурпації влади.

Також є дискусійним зміст, який викладений в першому проєкті та проєкті КК: «Положення цієї статті поширюються на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах захищали незалежність і територіальну цілісність України, зокрема брали участь в антитерористичній операції або операції Об'єднаних сил» [6; 8].

По-перше, законопроєкти не дають відповіді, як оцінювати діяльність представників добровольчих підрозділів, які через невизначений державою їх правовий статус можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності, зокрема за участь у не передбачених законом збройних формуваннях. По-друге, законопроєкти, на нашу думку, звужують можливість для обміну та повернення наших громадян. Оскільки ми не зможемо повернути через вказаний механізм політичних в'язнів-громадян України, які незаконно утримуються чи засуджені в РФ (наприклад, вони безпосередньо не захищали незалежність і територіальну цілісність України).

Зростання інтенсивності агресії з боку РФ відновило сьогодні інтерес народних депутатів України до вказаної проблематики. Так 6 червня 2022 року у Верховній Раді України був зареєстрований законопроєкт «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кримінального кодексу України щодо врегулювання процедури обміну засуджених як військовополонених» (реєстр. № 7436) [11]. Для забезпечення оперативного вирішення питань щодо процедури обміну обвинувачених, засуджених як військовополонених у законопроєкті пропонується внести низку змін до КК України та КПК України. Зокрема, запропонованими у законопроєкті змінами до КК України передбачається: звільняється від відбування покарання особа, щодо якої органом, уповноваженим приймати рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого, було прийнято рішення про обмін; у випадку, коли засуджений, який був звільнений судом від відбування покарання у зв'язку з прийняттям рішення уповноваженого органу про його передачу для обміну як військовополоненого, і обмін якого відбувся, до закінчення строків давності виконання обвинувального вироку знову буде затриманий на території України у зв'язку з його участю у бойових діях – суд направляє такого засудженого для відбування призначеного покарання (модельна ст. 84-1 КК України) [11].

Вивчення положень цього законопроєкту дозволяє говорити про два можливих перспективних (гіпотетичних) варіантів його застосування (це обумовлено існуванням закритого для громадськості (невідомого й для авторів статті) Порядку, який має гриф «для службового користування»).

Перший варіант полягає в тому, що Порядок визначає лише обмін військовополоненими, які не вчиняли воєнних злочинів, а законопроєкт № 7436 стосується військовополонених, які вчинили воєнні злочини. Тобто ці документи мають різні предмети регулювання. Якщо такий варіант має право на існування, то напрошується питання: чи достатньо постанови уряду для врегулювання питання обміну військовополонених (яких є більшість), які не вчиняли воєнні злочини? На нашу думку, такі питання потребують законодавчого регулювання, оскільки щодо таких полонених здійснюються фільтраційні заходи з метою перевірки їх дій на наявність складів відповідних кримінальних правопорушень (так званих «воєнних злочинів»), а отже обмежуються їх права та свободи. Тобто певний Закон України повинен визначити загальні засади поведінки (у тому числі щодо обміну) з такими особами, а Порядок повинен визначити певні процедури, які можуть цілком мати таємний характер.

Другий варіант полягає в тому, що Порядок й законопроєкт № 7436 визначають обмін будь-якими військовополоненими. Тобто ці документи мають один предмет регулювання. Зважаючи на згадані вище пропозиції, такий варіант, на перший погляд, заслуговує на підтримку. Однак, якщо аналізувати зміст законопроєкту № 7436, то стає очевидним, що зміни до КК України та КПК України

не можуть стосуватися більшості військовополонених, які не вчиняли воєнні злочини. Як відомо, ст. 3 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, забороняє переслідувати військовополонених просто за участь у збройних конфліктах, хоча міжнародний акт дозволяє країнам притягати їх до відповідальності за воєнні злочини. Отож автори законопроекту № 7436 свідомо обмежили дію нормативного акту лише засудженими військовополоненими за воєнні злочини. Тобто залишилися без законодавчого врегулювання відносини, які пов'язані з обміном інших (яких є більшість) військовополонених. Тобто, якщо вищезгадана гіпотеза правильна, то й Порядок не вирішує це питання.

Також правозастосовувачі звертають увагу на інші проблемні місця законопроекту: «звільняючи полонених від покарання, Україна може втратити світову підтримку в розслідуванні злочинів російської армії, адже Офіс генпрокурора кваліфікує її дії як «порушення законів та звичаїв війни» – міжнародний злочин, переслідувати винуватців у якому Україна зобов'язувалась, підписуючи відповідні конвенції»; при закритті справи потерпілі ніколи не дочекаються справедливості, будь-якої компенсації [5].

Цей аналіз свідчить, що вказані нормативні акти не дозволяють вирішити весь комплекс питань, які пов'язані з обміном військовополонених.

На підставі викладеного, слід зробити наступні **висновки**:

1) проблема повернення військовослужбовців України та інших громадян України через процедуру обміну є складною політико-правовою проблемою, яка не отримала достатньої прозорої нормативної процедури вирішення;

2) наявні законопроекти (№№ 5672, 5672-1, 7436) мають певні вади та потребують доопрацювання;

3) на законодавчому рівні повинні бути передбачені дві процедури обміну військовополоненими країни-агресора: одна з них повинна стосуватися військовополонених, які не вчиняли воєнних злочинів, інша – військовополонених, які вчиняли воєнні злочини;

4) на підзаконному рівні (нормативні акти Президента України, постанови КМУ тощо) можлива лише деталізація таких процедур;

5) обмін військовополонених, які вчиняли воєнні злочини можливий лише після рішення судових органів за встановленою процедурою.

ЛІТЕРАТУРА

1. СІЗО і концтабори: де Росія утримує українських військовополонених. *Радіо Свобода* : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viskovopoloneni-utrymannya-obmin/31887835.html> (дата звернення: 10.06.2022).
2. Войтюк Т. У «ДНР» засудили до страти трьох полонених іноземців, які воювали на боці ЗСУ. Що відомо. *Суспільне мовлення України* : веб-сайт. URL: <https://suspihne.media/248503-u-dnr-zasadili-do-strati-troh-poloneni-h-inozemciv-aki-vouvali-na-boci-zsu-roszmi/> (дата звернення: 10.06.2022).
3. Музика А. А. Політико-правове рішення як винятковий кримінально-правовий захід: актуальна проблема, що потребує законодавчого регулювання. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матеріали міжнар. наук. практ. конф., м. Харків, 18–19 жовт. 2018 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків : Право, 2018. С. 115–118.
4. Рудько М. Українські полонені: у заручниках правової невизначеності. *Судово-юридична газета* : веб-сайт. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/114276-ukrayinski-poloneni-u-zaruchnikakh-pravovoyi-neviznachenosti> (дата звернення: 12.06.2022).
5. Бурдига І. Обмін полоненими України та РФ: «Слуга народу» за звільнення і злочинців. *Deutsche Welle* : веб-сайт. URL: <https://www.dw.com/uk/obmin-polonenymy-ukrainy-ta-rf-rf-sluha-narodu-za-zvilnennia-i-zlochynciv/a-62068136> (дата звернення: 12.06.2022).
6. Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України : Пояснювальна записка на проект Закону України № 5672 від 18.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72284 (дата звернення: 10.06.2022).
7. Про внесення змін і доповнень до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України : Пояснювальна записка на проект Закону України № 5672-1 від 24.06.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72348 (дата звернення: 10.06.2022).
8. Кримінальний кодекс : проект. Контрольний текст. Станом на 25.07.2021. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2021/08/12/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-25-07-2021-1.pdf> (дата звернення: 10.06.2022).
9. Кримінальний кодекс : проект. Контрольний текст. Станом на 08.06.2022. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/06/09/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-08-06-2022.pdf> (дата звернення: 10.06.2022).
10. Чабаненко О. Щодо законопроектів про політико-правові рішення та про заборону на зупинення санкцій РНБО. *Український Інститут Майбутнього* : веб-сайт. URL: <https://uifuture.org/publications/shhodo-zakonoproektiv-pro-polityko-pravovi-rishennya-ta-pro-zaboronu-na-zurupennya-sankczij-rnbo/> (дата звернення: 10.06.2022).
11. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Кримінального кодексу України щодо врегулювання процедури обміну обвинувачених, засуджених як військовополонених : Пояснювальна записка на проект Закону України № 7436 від 06.06.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1342379> (дата звернення: 10.06.2022).